

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Т К А Ч У К

Василь Іванович

УДК 631.115.11; 631.155.2

**ВДОСКОНАЛЕННЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВАЖЕЛІВ
РЕФОРМУВАННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

+ 08.07.02

08.01.01 — економічна теорія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ — 1997

00752986 (.)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор, академік НАН України, **ЧУХНО** Анатолій Андрійович, Київський університет імені Тараса Шевченка, завідуючий кафедрою економічної теорії та господарської практики.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор **ПОЛОЗЕНКО** Дмитро Васильович, науководослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України, завідуючий відділом фінансових проблем підприємницької діяльності.

Кандидат економічних наук, доцент **ГУЗИК** Микола Михайлович, Національний аграрний університет, доцент кафедри політичної економії.

Провідна установа: Київський Національний економічний університет, кафедра політичної економії облікових факультетів, Міністерство освіти України, м. Київ.

Захист відбудеться 26 грудня 1997 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.13 в Київському університеті імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, ауд. 324.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 58, кімн. 10.

Автореферат розісланий

21 листопада 1997 року.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

ЛЕОНЕНКО П. М.

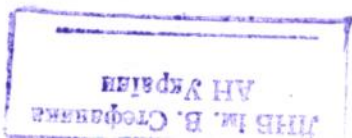
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Шестирічний досвід існування України як самостійної держави переконує у правильності курсу на реформування всіх складових суспільства, насамперед, його економіки. Подолання кризи в цій сфері, забезпечення умов переходу до її стабільності й прогресу справедливо пов'язується з роздержавленням і приватизацією власності.

В кожній галузі народного господарства є своя специфіка в зміні форм власності на засоби виробництва і формування на цій основі ринкового механізму господарювання. Особливо вона властива сільському господарству, де негативні наслідки панування планово-розподільчої системи проявились з особливою силою, поставивши його на межу катастрофи.

Обґрунтування найраціональніших форм і важелів реформування сільськогосподарських підприємств складають сутність наукової задачі, вирішення якої має істотну народногосподарську значущість. Підставою для розробки теми дисертації є недостатнє вивчення зазначених питань в економічній літературі, важливість узагальнення досвіду реформування аграрних відносин і визначення шляхів його вдосконалення. Це зумовлює необхідність проведення дослідження організаційно-економічних важелів зрушень у відносинах власності аграрного сектору економіки, а вихідними даними для розробки теми є законодавча й нормативна база з питань АПК, висновки дослідників в науковій літературі, статистична та фактична інформація. Актуальність теми.

Для приватизації майна й землі в сільськогосподарських підприємствах властиві різні підходи, методи, форми, етапи, тощо, які мають враховувати специфіку кожного з них. Разом з тим існують й загальні засади, які, спираючись на результати здійснення аграрної реформи на протязі декількох попередніх років, вже розроблені в економічній літературі. Істотний вклад в розробку проблем реформування відносин власності в аграрному секторі економіки внесли дослідження Артикульного Л.О., Бондаренко В.І., Баланька І.Ф., Бугуцького О.А., Гайдуцького П.І., Дем'яненка М.А., Лупенка Ю.О., Маліка М.Й., Месель-Веселяка В.Я., Онищенко О.М., Полозенка Д.В., Саблука П.Т., Свободіна В.О., Созінова О.О., Шепотько Л.О., Шличака О.М., Крчишина В.В. та інших теоретиків й практиків аграрного виробництва. Цінні висновки теоретичного плану щодо проблеми власності, виробничих відносин, шляхів їх реформування зроблені в працях Гоша О.П., Лукінова І.І., Мочерного С.В., Пахомова Е.М., Черняка В.К., Чухна А.А. та інших дослідників-економістів.

2.

В працях зазначених авторів зроблені узагальнення щодо розвитку виробничих відносин взагалі і аграрних зокрема в різних соціально-економічних формаціях, розглянуте місце в них відносин власності, взаємозв'язок їх з механізмом господарювання та його ефективність. В зв'язку з здійсненням перших заходів по реалізації аграрної реформи об'єктом досліджень економістів-аграрників стали соціально-економічні фактори, що зумовили відчуження трудових колективів в сільському господарстві та їх працівників від засобів виробництва і результатів праці, шляхи побудови реальних передумов для надання кожному селянину права бути власником тієї частини активів сільськогосподарського підприємства, яка створена його працею. Предметом дослідження в аграрній науці були форми і методи приватизації в державних і недержавних сільськогосподарських підприємствах, підприємствах I і III сфер АПК.

Разом з тим, незважаючи на істотні результати в дослідженні проблеми реформування аграрних відносин, узагальненні першого досвіду кардинальних перетворень в сільському господарстві та суміжних з ним галузях розробка шляхів, підходів, прийомів майнового й земельного павання, організації й управління вже приватизованими сільськогосподарськими підприємствами лише починається. Зауважимо й на те, що нові теоретичні й практичні можливості здійснення реформування в агропромисловому комплексі виникли в зв'язку з прийняттям Конституції України, Закону України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі", методики грошової оцінки земель, інших законодавчих й нормативних актів. Зазначені документи вимагають теоретичного осмислення й практичного втілення в шляхи аграрного реформування в перспективі.

Це стосується й матеріалів Всеукраїнської наради економістів І4-І5 вересня 1995 р. / м.Київ/, рекомендацій Всеукраїнської наради з питань агропромислової політики 26-27 грудня 1995 р./м.Київ/.

Як переконує зарубіжний досвід, зміна форм власності в аграрному секторі економіки є багатоаспектною проблемою, вирішення якої зачіпає всі сторони життя суспільства, вимагає напруження його фінансових, матеріальних та інших можливостей. Це зумовлює актуальність глибокого комплексного вивчення сучасного стану аграрних відносин, доцільність узагальнення наявного досвіду їх реформування для теорії і практики агропромислового виробництва, вдосконалення організаційно-економічних вехів приватизації сільськогосподарських

підприємств та методів їх управління. З врахуванням зазначених обставин вибрана тема дисертаційної роботи, визначена її структура, застосовувані прийоми й логічні взаємозв'язки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Вибраний напрямок дослідження є складовою комплексної теми кафедри економічної теорії та господарської практики Київського університету імені Тараса Шевченка "Перехід до ринкової економіки".

Мета і задачі дослідження.

Метод дисертації є обґрунтування напрямів приватизації сільськогосподарських підприємств в комплексі павання їх землі й майна і системи соціально-економічних відносин всередині приватизованого підприємства як основи його ефективного ринкового управління. Відповідно до мети роботи визначені задачі, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети:

- виявити комплекс причин, які в попередні десятиріччя зумовили руйнацію основних факторів сільськогосподарського виробництва і його низьку результативність, неспроможність аграрних відносин, що базуються на державній й псевдоколективній / у колгоспах/ власності на матеріальні й природні засоби виробництва вивести сільське господарство з кризового стану;

- обґрунтувати етапність реформування аграрних відносин й завдання, що вирішуються на кожному етапі;

- з'ясувати специфічні особливості підприємств I і III сфер АПК, що підлягають приватизації, найбільш раціональні форми їх реформування та шляхи його вдосконалення;

- дослідити взаємозв'язки й узгодженість майнового павання й павання землі;

- аргументувати організаційно-економічні особливості діяльності приватизованих сільськогосподарських підприємств, виділивши, зокрема, управління розподільчими й трудовими відносинами на основі підходу до працівників як власників і осіб найманої праці.

Наукова новизна одержаних результатів.

В дисертації особисто автором одержані наступні результати теоретичного й практичного характеру, що складають її наукову новизну;

- на основі аналізу досвіду аграрного реформування в попередні роки уточнені його недоліки/ неузгодженість майнового й земельного павання, збереження без змін організаційних і управлінських

структур, незацікавленість власників майнових й земельних паїв в створенні нових господарських об'єднань /і обґрунтовані шляхи подальшого вдосконалення відносин власності приватизованих підприємств;

- вперше розроблені елементи і доведені можливості застосування моделі організаційних форм сільськогосподарських комерційних структур, зорієнтованої на господарювання на різних рівнях розміщення й розвитку підприємств АПК, що приватизуються;

- дістали подальший розвиток висновки про порядок комплексного паювання майна і землі, що включає: врахування виробничого стажу працівника; обчислення його доходів у господарстві як бази встановлення обсягу майнового пая; створення власником паїв самостійної виробничої структури без виходу з складу приватизованого сільськогосподарського підприємства;

- удосконалені рекомендації щодо механізму вилучення майнових й земельних паїв, що полягають: у врахуванні інтересів тих, хто їх вилучає, і тих, хто не реалізовує своє право на вилучення індивідуальних паїв; у необхідності забезпечення цілісності резервного фонду землі сільськогосподарського підприємства; у використанні індивідуального і групового вилучення земельних паїв у випадках, коли пайовики вибувають з членів приватизованого підприємства і тоді, коли пай вилучається, а його власник продовжує працювати в господарстві, але вже на умовах найму;

- вперше визначені важелі розвитку внутрішнього управління в приватизованих підприємствах, що залежать: від створення на базі них нових організаційно-економічних форм господарювання; у використанні праці найманих працівників і власників; в розподілі прибутку між ними.

Практичне значення одержаних результатів.

Основні узагальнення та рекомендації, обґрунтовані в дисертації, ввійшли в матеріал доповідних записок, поданих автором в облуправління сільського господарства /Акт про впровадження висновків і рекомендацій № І82/96 від І8 жовтня 1996 року/, декілька разів доповідались на виробничих нарадах спеціалістів та керівників сільськогосподарських та агропромислових підприємств. Основні пропозиції дисертанта одержали практичне впровадження в колективному сільськогосподарському підприємстві імені Ватутіна Черняхівського району та інших

господарствах Житомирської області./Довідка № 234 від 14 жовтня/.
Висновки дисертації можуть бути використані при розробці нормативних курсів й спецкурсів з економічних дисциплін, що читаються в сільськогосподарських вузах і технікумах, при читанні спецкурсів "Економіка агробізнесу", "Ефективність діяльності в підприємствах АПК" в системі підготовки фахівців з агробізнесу й менеджменту у сфері АПК, а також використанні при викладанні курсу політичної економії та економічної теорії в Київському університеті імені Тараса Шевченка /Довідка від 3 листопада 1997 року/.

Апробація результатів дисертації.

Висновки дисертації доповідались на засіданнях кафедри економічної теорії і господарської практики Київського університету імені Тараса Шевченка, на обласних і районних нарадах керівників і спеціалістів сільського господарства Житомирської області, на республіканській конференції "Фінанси України при переході до ринку: теорія і практика".

Публікації.

Результати дисертації опубліковані в 4-ох роботах, в т.ч. науковому журналі "Фінанси України", 1997.-№7, збірниках наукових праць, методичних рекомендаціях.

Структура дисертації.

Дисертація складається з вступу, 3-ох розділів, висновків, додатків, списку використаних літературних джерел. Загальний обсяг роботи становить 178 сторінок, в т.ч. 2 рисунки займають 2 сторінки, 16 таблиць 16 сторінок, 10 додатків 10 сторінок, список літературних джерел/ 168 найменувань/ - 12 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

В дисертації розглянуто декілька основних проблем. Змістом першої, що досліджена в розділі I "Реформування агропромислового сектору економіки України та його зміст" є сучасна аграрно-економічна система, стан і протиріччя якої зумовлюють необхідність реформування всіх її складових.

Однією з них є продуктивні сили, що зайшли в повний занепад, зумовлюючи глибоку кризу всього аграрного сектору. Зона має довготривалі соціально-економічні причини. З'ясування цих причин в роботі переконує, що подолання аграрної кризи неможливе без їх нейтралізації, причому, узгодженої в часі, формах, методах.

В дисертації аргументовано, що аграрна криза – це системне поняття, що виражає повну нездатність існуючої аграрно-економічної системи вирішити на сучасному цивілізованому рівні не лише продовольчу проблему, а й всі аспекти сільськогосподарського виробництва, умов праці і життя його працівників, їх соціального, психологічного, культурного розвитку. Саме людська особистість найбільше вражена серед елементів продуктивних сил і якраз вона вимагає найбільше матеріальних сил держави, творчості, уваженості, комплексованості у відновленні її до нормального рівня.

Враховуючи складність і багатогранність причин, що зумовили аграрну кризу, різноманітність її проявів при аналізі її змісту неправильно обмежуватись лише дефіцитом виробництва сільськогосподарських товарів чи якимось іншими ознаками. Необхідне широке й комплексне її розуміння – як щодо причин, які зумовили аграрну кризу, так і відносно шляхів і методів її пом'якшення й ліквідації.

Аналіз статистичного й фактичного матеріалу, проведений в дисертації, світового досвіду, особливо країн з перехідною економікою, досягнень аграрної науки переконує, що подолати кризові тенденції в продуктивних силах аграрного сектору економіки України можна лише на основі радикальних перетворень в агроекономічній системі суспільства, що дозволить в повній мірі використати наявний аграрний потенціал.

До таких радикальних змін віднесені:

- переведення сільськогосподарських виробників на наукові засади територіальної організації з розробкою моделей господарської, районної, міжрайонної, міжобласної, внутрізональної спеціалізації, обґрунтуванням рекомендацій по нарощуванню виробництва сільськогосподарської продукції у спеціалізованих господарствах з концентрацією в них ресурсів;
- створення сучасної високопродуктивної матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання, здатної забезпечити впровадження прогресивних агротехнологій й інтенсифікації виробництва;
- корінні зрушення в системі природокористування з вирішенням питань проведення екологічної інвентаризації всіх повітряних, водних й земельних ресурсів, здійснення програми підняття якості сільськогосподарських угідь і джерел прісної води.

- встановлення державного протекціонізму щодо вітчизняних агропромислових підприємств, що полягає не лише в створенні стимулюючих умов для українських товаровиробників, а й у встановленні митних перешкод для імпорту продукції, яка може вироблятися всередині країни. Звичайно, це не повинно стосуватися імпорту прогресивних технологій, високопродуктивних тварин, посівного матеріалу, нових форм і методів господарювання;

- формування умов для розвитку кооперативних форм сільськогосподарського виробництва з метою забезпечення його суб'єктив матеріально-технічними засобами, послугами по їх ремонту й утримання в належному стані, а також по спільній реалізації продукції, експлуатації осушувальних та зрошувальних систем, проведення науково-дослідної роботи;

- забезпечення якісних змін в соціальному розвитку сільських населених пунктах, принциповому поліпшенні умов праці й життя працівників аграрного сектору. З цієї метов необхідна розробка законодавчої й нормативної бази стосовно цих питань, встановлення державних органів, відповідальних за їх реалізацію, конкретних строків, обсягів й джерел фінансування.

Проведений в дисертації аналіз показав, що кризовий стан продуктивних сил в сільському господарстві як в економічному, так і в соціальному, екологічному, матеріально-технічному, психологічному аспектах в значній мірі пов'язаний з неспроможністю аграрних відносин забезпечити прогресивний їх розвиток. Для розуміння сучасного стану аграрних відносин і розробки механізму їх корисної заміни необхідно виходити з того, що тут неможливо обійтися частковими заходами, які б не були вони радикальні. В сучасній ситуації результат може бути досягнутий лише на основі глибокої і комплексної аграрної реформи, основні напрями якої мають коригуватися в залежності від зміни пов'язаних з нею обставин.

В роботі розглянутий досвід перших років аграрного реформування. Він дозволяє прогнозувати, що на найближчу перспективу основними напрямами його розвитку мають бути: оптимізація частки різних укладів і форм господарювання в сільськогосподарському виробництві; істотне обмеження державної власності серед сільськогосподарських підприємств; створення системи заохочення індивідуально-селянського/фермерського/ укладу; вдосконалення майнового й земельного внутрігосподарського реформування в колективних сільськогосподарських підприємствах.

Найявний досвід свідчить про необхідність широкого застосування найефективніших шляхів дальшого реформування суб'єктів господарювання в сільському господарстві: реорганізація радгоспів в колективні сільськогосподарські підприємства, в яких визначається обсяг паяв кожному робітнику; створення на базі вже приватизованих сільськогосподарських підприємств акціонерних товариств; переведення підрозділів колективних сільськогосподарських підприємств на оренду; здійснення процесу включення сільськогосподарських виробників в асоціацію виробничих кооперативів, торгових кооперативів; організація на базі індивідуально-фермерських господарств селянських спілок.

Зміст другої проблеми, що вирішується в дисертації в розділі 2 "Розвиток приватизації сільськогосподарських підприємств та її напрями" є вдосконалення організаційно-економічних важелів поглиблення приватизаційних процесів в агропромисловому комплексі, з врахуванням реформування його I і III офер. Проведене дослідження переконує у важливості для успіху аграрної реформи комплексного підходу до цієї проблеми. З цією метою проаналізовані різні форми і методи приватизації підприємств АПК в залежності від конкретних об'єктів / створення орендних, колективних, акціонерних підприємств різних типів, пайових та інших господарських форм, утворених на основі приватизації підприємств державної власності/; пайвання і акціонування підприємств з розпродажем акцій; викупу об'єктів колективами орендарів; організація аукціонів або конкурсів з метою розпродажу підприємства чи його підрозділів.

Аналіз практики господарювання в агропромислових галузях на сучасному етапі свідчить, що розвиток організаційних форм агропромислового виробництва у нових умовах господарювання і переходу до ринку відбувається на восьми рівнях: присадибний/хутірський/; внутрісільський / міжсадибний, міжхутірський/; сільський; кущовий /міжсільський/; районний; зональний/міжрайонний/; обласний; регіональний/міжобласний/. При цьому названі першими організаційні форми зумовляють базовий рівень розміщення й розвитку галузей агропромислового виробництва, а останні - організаційно-об'єднувальний рівень.

Здійснена в дисертації класифікація форм організації комерційних структур в АПК на багатьох рівнях може бути використана для розробки моделі розвитку агропромислового виробництва в умовах реформування відносин власності.

Визначені ряд переваг, що може, на думку дисертанта, дати впровадження цієї класифікації.

В реформуванні аграрних відносин в АПК має застосуватись відповідний механізм, спрямований на досягнення мети приватизації. В конкретних умовах сьогодення / відчуження працівника від власності, відсутність масового й повноправного підприємця, фінансова невизначеність і переважаюча знеособленість внеску кожного члена суспільства в загальнонародну власність основними цілями приватизації в АПК, згідно їх пріоритетів, мають бути:

- економічна, змістом якої є поєднання працівника з власністю і становлення вільного підприємця на власній економічній основі;
- фінансова - забезпечення достатньої пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки і задоволення за рахунок одержаної виручки всіх необхідних потреб у споживанні і розширеному відтворенні;
- соціальна - встановлення соціальної справедливості і рівних стартових умов участі в приватизації та підприємстві кожному члену трудового колективу.

За 1992-1996 рр. в АПК України приватизовано/реформовано/ біля 14 тис. /77%/ підприємств, в т.ч. радгоспів 1,3/75%, переробних агросервісних та будівельних підприємств 2,2 тис./49%/, колгоспів 9,4 тис./99%/ і міжгосподарських підприємств 1,7 тис. / 55% до загальної їх кількості. Реформуванню підприємств та організації загальнодержавної власності за їх напрямками дало можливість створити наступні структури станом на 01.01.97 / табл.І/.

Таблиця І. Реформування підприємств/організації/ АПК загальнодержавної власності за їх формами /за 1992-1996рр./

Форми реформування	: кількість	:питома вага%
Реформовано всього	4281	100
в т.ч. за формами:		
Акціонерні товариства	3352	78
Колективні підприємства	392	9
З викупом майна трудових колективів	463	11
Фермерські господарства, тощо	74	2

Внаслідок приватизації майна та землі по групі недержавних підприємств /бувших колгоспів/ сформовані товаровиробники за формами: колективні сільськогосподарські підприємства, селянські

спілки, колгоспи з пайовими відносинами, акціонерні товариства, фермерські й інші приватні господарства, співвідношення між якими за станом на 01.01.97 характеризується даними табл. 2.

Таблиця 2. Реформування колгоспів за його формами/ ва 1992-1996 рр./.

Форми реформування	: кількість	: питома вага %
Реформовано всього,	9361	100
в т.ч. за формами:		
Колективні сільськогосподарські підприємства	6800	73
Спілки / селян, кооперативів/	1253	13
Колгоспи з пайовими відносинами	426	4
Акціонерні товариства	455	5
Фермерські й інші приватні господарства	437	5

Таблиці складені й обраховані автором за даними:

1. Мінстат України, статбюлетень "Про діяльність приватизованих підприємств". - К. 1996;

2. Міністерства АПК України "Оперативні дані про хід приватизації в АПК". - К., 1997.

В дисертації доведено, що для ефективного реформування в АПК необхідне дотримання принципів здійснення приватизації, на яких має будуватись її механізм. Йдеться про забезпечення соціальної захищеності громадян, особливо працівників невиробничих професій, а також непрацюючих; поєднання способів приватизації на платній і безплатній основі; рівність прав громадян щодо одержання своєї частки власності, особливо безоплатним шляхом; державний і громадський контроль за процесами приватизації; дотримання вимог антимонопольного законодавства.

В країні практично завершене павнання власності в колгоспах і перетворення їх в колективні сільськогосподарські підприємства. Разом з тим виникла проблема регулювання відносин власності пайовиків вже в межах цих господарств, особливо шляхом розмежування та вилучення майнових паїв.

Дисертантом запропонована методика вилучення майнових паїв їх власниками при вибутті пайовика з підприємства, визначені умови, за яких це можливо, виходячи з інтересів не лише власника паю, а й трудового колективу.

II.

Вилучення майнових паїв в натурі / їх отоварювання/, як показує досвід, становить істотну складність. Як доведено в роботі, з цієї метов доцільно застосовувати закриті/внутрігосподарські/ аукціони, методика проведення яких викладена в роботі.

Можливе проведення й відкритого аукціону по продажу майнових паїв, що дозволяє вирішити такі завдання:

- по-перше, він сприяє поповненню грошових коштів на рахунку підприємства для забезпечення грошового вилучення паїв за умов недостатності грошових засобів;

- по-друге, в цьому випадку забезпечується реалізація майна іншими підприємствам і громадянам / не пайовикам/ тоді, коли серед пайовиків немає бажаючих купити майно;

- по-третє, одержати від продажу майнових паїв більші обсяги грошових коштів, ніж можна виручити на внутрігосподарському аукціоні.

Для натуралізації майнових паїв доцільне використання таких конкретних підходів:

- по-перше, видача кредиту працівникові на суму його майнового пая як джерело створення альтернативного агропромислового приватного підприємства в будівництві, переробці сільськогосподарської сировини, обслуговуванні товаровиробників на селі. В цьому випадку колективне сільськогосподарське підприємство з погашає пай працівника на суму, що дорівнює вартості фондів, створених ним на підприємстві;

- по-друге, продаж майна вроздріб окремим працівникам за їх вибором та згодом зборів членів трудового колективу господарства по вартості/ціні/ на основі відповідної угоди;

- по-третє, продаж матеріальних активів окремими комплексами чи вроздріб на внутрігосподарському аукціоні.

В дисертації досліджені умови, які мають враховуватись при фактичній натуралізації майнових паїв і обґрунтовані шляхи його вдосконалення.

Реформування відносин власності в аграрному секторі неможливе без радикальних змін у землеволодінні і землекористуванні.

Незважаючи на те, що земельне реформування продовжується вже декілька років, лише всередині 1996 року з прийняттям Конституції була підведена законодавча база під цей процес.

Проведений в дисертації аналіз досвіду земельної реформи

окремих господарств і регіонів переконує, що вона має здійснюватися в напрямі проведення вартості оцінки земель та вклучення їх у кругообіг аграрного капіталу; переходу земель у колективну власність сільськогосподарських підприємств, їх павання та сертифікація земельних паїв; введення реєстраційної системи руху прав юридичних і фізичних осіб щодо земельних ділянок і паїв; створення земельного інноваційного фонду і використання його коштів для облагороджування земель; забезпечення державного контролю за використанням та охороною земель; відповідальність власників і користувачів земельних ділянок за станом їх охорони і використання.

Основним завданням здійснення земельної реформи на першому етапі має бути завершення робіт з кадастрового оцінювання земель і розробки нормативної документації для визначення базових цін на землю, встановлення земельного податку та створення земельного банку.

Здійснювачи земельне реформування на другому етапі, необхідно створити відповідні умови для якнайкращого використання землі та забезпечення автоматизованого ведення державного земельного кадастру і моніторингу земель на всій території держави.

На третьому етапі важливо забезпечити умови, які сприятимуть раціональному використанню земельних ресурсів, підвищенню родючості ґрунтів, формуванню оптимальних агроландшафтів у регіонах, а також забезпечуватимуть зацікавленість землекористувачів і власників земель у високоефективному використанні та захисті земельних ресурсів.

В дисертації проаналізований існуючий порядок павання землі в колективних сільськогосподарських підприємствах. Підкреслено, що на земельні паї можуть претендувати лише ті його члени, що вже стали власниками майнових паїв.

Процес реформування земельних відносин передбачає також розмежування та вилучення земельних паїв. Виходячи з існуючих законодавчих положень, для їх повного дотримання і реалізації прав пайовиків обґрунтовано, що порядок вилучення земельних паїв має передбачити врахування та поєднання земельних інтересів членів колективного сільськогосподарського підприємства, як тих, хто їх вилучають, так і тих, хто не реалізують своє право на вилучення індивідуальних земельних паїв.

В дисертації обґрунтований найбільш доцільний порядок індивідуального і групового вилучення земельних паїв у випадках, коли

пайовики вибувають з членів колективного сільськогосподарського підприємства і тоді, коли пай видучається, а його власник продовжує працювати в господарстві, але вже на умовах найму.

В успішному проведенні земельної реформи величезне значення має правильна оцінка вартості землі, можливі підходи до якої обґрунтовані в роботі. Очевидно, що вартісна оцінка землі вплине на структуру виробництва і собівартість продукції, насамперед, вона включиться в структуру загального аграрного капіталу. Для сільськогосподарських товаровиробників така операція дуже важлива, бо дозволить визначити його об'єктивну величину. Наступним кроком має стати паввання, включення частини вартості землі у так званій переносній формі амортизування до собівартості продукції і резервування через перенесення частини вартості землі у собівартість продукції коштів для реновації земель для їх відновлення, охорони, підвищення родючості.

Оцінка землі дасть змогу вступати в різного роду кооперативні структури, як з вітчизняним, так і іноземними капіталами, вказувчи у статутних фондах внесену як частку статутного капіталу. Вартісна оцінка землі дасть можливість використовувати землю як заставу.

З урахуванням оцінки землі здійснюватимуться операції у спадкування, дарування, оренди земельних ділянок, будуть створюватись умови для вторинної оцінки землі, що здійснюється на аукціонах. Тим самим земельна реформа буде одержувати нові імпульси, підносячи на новий рівень аграрну реформу взагалі.

Третя проблема, що розроблялась в дисертації в розділі 3 "Здосконалення організації і управління приватизованими сільськогосподарськими підприємствами" полягає в розробці механізму організації й управління постприватизаційними сільськогосподарськими підприємствами. З поглибленням реформування аграрних відносин виникає ряд нових соціально-економічних проблем на селі. Одна з них - поступове розмежування прав членства, власності і роботи в зазначених підприємствах, що вимагає застосування специфічних форм їх організації й управління, насамперед, всередині господарства.

Внутрігосподарські відносини приватизованих сільськогосподарських підприємств можна розглядати з двох сторін: як соціально-економічні та як організаційно-економічні. Соціально-економічні відносини характеризуються відносинами власності й механізмом її

реалізації, включаючи систему відносин між суб'єктами господарювання з приводу володіння, розпорядження і користування результатами праці.

Організаційно-економічні відносини встановлюються між господарюючими суб'єктами, і змістом їх є організація елементів продуктивних сил в аграрному секторі: землі, виробничих ресурсів, робочої сили і процесу праці, а також система їх управління.

Сукупність внутрігосподарських відносин зумовляється дією різних факторів: інтересами трудового колективу в цілому і кожного члена даного колективу зокрема.

В дисертації доведено, що основними шляхами формування організаційно-економічних внутрігосподарських відносин в приватизованих сільськогосподарських підприємствах є:

- розукрупнення підприємств і децентралізація їх управління шляхом формування економічно самостійних підрозділів кооперативного типу;
- створення нових господарських формувань із специфічними функціями ринкової економіки;
- формування нових ефективних форм господарювання; зокрема, кооперативів, дочірніх, акціонерних, малих підприємств;
- запровадження економічного механізму на внутрішніх цінах, які забезпечують фінансування розширеного відтворення у первинних підрозділах.

Саме розвиток внутрігосподарських відносин в приватизованих сільськогосподарських підприємствах дозволяє ефективно впливати на фактори попередження їх банкрутства, що стане актуальною проблемою вже найближчим часом.

Можливі такі організаційні форми розпорядження майновими і земельними паями:

- зберігання паїв у колективному сільськогосподарському підприємстві без змін у трудових та майнових відносинах;
- вихід з трудового колективу шляхом вилучення паїв у грошовій формі чи натурі з метою створення селянського/фермерського/господарства, приватного/сімейного/ підприємства, при якому в обслуговуваних сільськогосподарське виробництво галузях;
- використання паїв у вигляді засновницького внеску в господарське товариство;
- вилучення паїв/як земельних, так і майнових/ з передачею їх в оренду іншим юридичним чи фізичним особам;

- вилучення паїв та послідовча їх продаж покупцям різних форм господарювання, але з врахуванням пріоритетності інтересів інших пайовиків та за їх згодою.

Можливе й застосування часткових і змішаних організаційних варіантів на основі приведення вище форм. Допускається і обмін земельних паїв на майнові/ і навпаки/ та їх взаємозаміни.

Приватизація сільськогосподарських підприємств створює нові обставини для якісного вдосконалення механізму управління їх діяльністю. Це стосується, насамперед, розподільчих й трудових відносин, в яких у порівнянні з колишніми колгоспами/радгоспами/ та іншими підприємствами агропромислового сектора акценти зміщуються з трудового на майновий принцип. Саме майновий статус працівника у поєднанні з трудовим стають визначальними при встановленні його частки в кінцевих результатах діяльності підприємства.

В дисертації запропонована методика застосування різних варіантів розподілу дивідендського фонду між працівниками приватизованого сільськогосподарського підприємства, а також приросту пайових фондів.

В умовах приватизації сільськогосподарських підприємств відносини власності на землю і майно можуть не співпадати з конкретними трудовими відносинами пайовиків і працівників господарства. Це зумовлює необхідність застосування особливих підходів, доцільність яких проаналізована в дисертації, до регулювання трудових відносин працівників, що не є співвласниками приватизованих підприємств. Розглянуті можливості застосування конкретної форми регулювання трудових відносин, вдосконалення форм оплати праці в приватизованих підприємствах, зокрема, їх матеріально-грошових систем.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження в дисертації механізму вдосконалення організаційно-економічних форм приватизації й розвитку сільськогосподарських підприємств дає підстави зробити наступні висновки.

Подолання кризи аграрного сектору економіки вимагає всебічного впливу на всі складові продуктивних сил і виробничих відносин як безпосередньо в сільському господарстві, так і в технологічно пов'язаних з ним галузях.

Аграрна реформа не повинна обмежитись лише зміною форми власності на майно і землю. Вона має забезпечити встановлення найраціональнішого співвідношення між різними формами господарювання

аграрному секторі; сприяти розвитку селянського й фермерського складів при одночасному скороченні державної форми власності; створити базу для виникнення принципово нової організації й управління в приватизованих сільськогосподарських підприємствах; сформувати ринок майнових й земельних паїв; викликати кардинальні перетворення в соціальному й культурному розвитку жителів села, їх психологічному стані.

Основними напрямами соціально-економічних зрушень в аграрному секторі мають бути:

- перетворення колгоспів і радгоспів в колективні сільськогосподарські підприємства з встановленням величини майнового й земельного пая кожному працівнику;
- роздержавлення і створення недержавних підприємств в I і II сферах АПК;
- реформування колективних сільськогосподарських підприємств в акц онерні товариства;
- здійснення організації приватизованих господарств в асоціації первинних кооперативів з послідовним утворенням на її базі виробничих кооперативів виробників-власників;
- переведення на оренду підрозділів приватизованих сільськогосподарських підприємств;
- створення спілок фермерських та селянських господарств.

Особливе значення в успішному реформуванні аграрних відносин має приватизація землі, її персоніфікація в колективних сільськогосподарських підприємствах шляхом пайвання, організація вилучення земельних паїв, врахування інтересів тих пайовиків, що залишили пай в розпорядженні господарства.

Порядок пайвання землі повинен узгоджуватись з майновим пайванням, що проводиться в конкретному сільськогосподарському підприємстві. При встановленні критерія майнового пайвання можливе застосування різних підходів, що відповідають як інтересам пайовиків, так і трудового колективу.

Реформування сільськогосподарських підприємств шляхом проведення в них майнового й земельного пайвання корінним чином впливає на їх організацію й управління, зокрема, внутрігосподарські відносини, організаційні підходи до використання й розпорядження майновими й земельними паями. По-новому мають вирішуватись питання розподільчих, трудових відносин в приватизованих сільськогосподарських підприємствах. В них у порівнянні з колишніми колгоспами/радгоспами/

та іншими підприємствами агропромислового комплексу підвищується у розподілі доходів роль майнового принципу перед суто трудовим. Якраз майновий статус члена трудового колективу у поєднанні з трудовим стає визначальними в обчисленні частки трудового колективу приватизованого підприємства в його доходах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ткачук В.І. Розподіл прибутку у приватизованому сільськогосподарському підприємстві. // Фінанси України. - 1997. - № 6 - с. 80-84.

2. Ткачук В.І. Визначення обсягу доходів на паї/дивіденди/ в приватизованих сільськогосподарських підприємствах. // Фінанси України при переході до ринку: теорія і практика, Зб. наук. праць. - Луцьк: Видавництво ВДУ "Вежа", 1996. - с. 150-153.

3. Білик М.Д., Ткачук В.І. Фінансові аспекти оплати праці при переході до ринкової економіки. // Фінанси України при переході до ринку: теорія і практика, Зб. наук. праць. - Луцьк: Видавництво ВДУ "Вежа", 1996. - с. 229-231.

4. Ткачук В.І. Принципи приватизації власності в агропромисловому комплексі та її механізм. - Черняхів, 1996. - с. 1-6.

АНОТАЦІЇ

Ткачук В.І. Вдосконалення організаційно-економічних важелів реформування сільськогосподарських підприємств. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 - економічна теорія.

- Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1997.

Дисертацію присвячено питанням дослідження напрямків реформування аграрних відносин як основи переходу до сучасного сільськогосподарського виробництва. Проаналізовані організаційно-економічні форми приватизації майна й землі в сільськогосподарських підприємствах, запропоновані шляхи їх поліпшення. Виявлені особливості організації й управління приватизованими сільськогосподарськими підприємствами.

Ключові слова : аграрні відносини, агропромисловий комплекс, приватизація, павання майна, павання землі.

Ткачук В.И. Совершенствование организационно-экономических рычагов реформирования сельскохозяйственных предприятий.

- Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01—экономическая теория.

— Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

Диссертация посвящена вопросам исследования направлений реформирования аграрных отношений, как основы перехода к современному сельскохозяйственному производству. Проанализированы организационно-экономические формы приватизации имущества и земли в сельскохозяйственных предприятиях, предложены пути их улучшения.

Установлены особенности организации и управления приватизированными сельскохозяйственными предприятиями.

Ключевые слова: аграрные отношения, аграрный комплекс, приватизация, паевание имущества, паевание земли.

V.I.Tkachuk. The improvement of organizational and economic factors of reforming agricultural enterprises.

The thesis for the degree of Candidate of Economics, specialization: 08.01.01 - Economic Theory - Taras Shevchenko University in Kyiv, 1997.

The paper discusses problems of studying the directions of reforming agrarian relations as the basis for the transition to the up-to-date agricultural production. Organizational and economic forms of property and land privatization at agricultural enterprises have been analyzed and the ways of their improvement suggested. Specific characteristics of the organization and management of privatized agricultural enterprises have been revealed.

Key words: agrarian relations, agrarian complex, privatization, property sharing, land sharing.

Зам. 0960. Формат 60х90 1/16. Об'єм 1,25 др. арк.
Друк офсетний. Папір офсетний.
ОП «Житомирська обласна друкарня».
262000, Житомир, вул. М. Бердичівська, 17.

AB 38987
AB 38987